

# АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Збірник наукових статей

# CURRENT ISSUES OF LAW AND SOCIO-ECONOMIC RELATIONS

Scientific Journal

Кропивницький  
Kropyvnytskyi



WYŻSZA SZKOŁA  
KSZTAŁCENIA  
ZAWODOWEGO



BOLASHAQ  
ACADEMY



Collegium  
Balticum



ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ  
БІЗНЕС-КОЛЕДЖ  
засновано в 1966 році

2023

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА  
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**  
Збірник наукових статей

м. Кропивницький  
2023 р.

Затверджено до друку Вченою радою Центральноукраїнського інституту розвитку людини Відкритого університету розвитку людини «Україна»  
Протокол №6 від 4 травня 2023 року

**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**

*Олена Кравченко*, кандидат філологічних наук;  
*Ольга Сухачова*, кандидат економічних наук, доцент;  
*Олександр Жила*, кандидат юридичних наук, доцент;  
*Ірена Маліновська* доктор права;  
*Ольга Катарага*, доктор юридичних наук;  
*Акилбек Кабжанов*, кандидат юридичних наук, професор;  
*Ірина Ткаченко*, кандидат юридичних наук;  
*Гжегож Закшевський*, доктор права;  
*Іон Лопатенко*, експерт вищої категорії;  
*Олександр Коломоєць*, кандидат юридичних наук, доцент;  
*Якуб Куфель*, доктор права;  
*Ольга Пугаченко*, кандидат економічних наук, доцент,  
*Марек Супряк*, dr. habil. з права;  
*Вікторія Гмиря*, кандидат економічних наук, доцент

Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: Збірник наукових статей. Кропивницький :ЦіРоЛ, 2023. 419 с.

У збірнику вміщено наукові статті, у яких відображено результати наукових досліджень у галузях юриспруденції, економіки, управління, соціально-психологічних, педагогічних, медико-біологічних наук. Розрахований на науковців, аспірантів, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться питаннями суспільно-економічного розвитку.

© Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету "Україна", 2023

© *Pomeranian Higher School, Starogard Gdański (Польща)*, 2023

*Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu, (Польща)*, 2023

© *Akademia Nauk Stosowanych Collegium Balticum w Szczecinie (Польща)*, 2023

© *Uniwersytet Szczeciński, Szczecin (Польща)*, 2023

© Національний Центр Судових Експертиз Міністерства Юстиції Республіки Молдова, 2023

© Приватна установа «Академія «*Bolashaq*» (Казахстан), 2023

© *Akademia Nauk Stosowanych im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach (Польща)*, 2023

© *Społeczna Akademia Nauk w Kielcach (Польща)*, 2023

© Кропивницьке відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, 2023

© Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, 2023

© Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, 2023

© Черкаський державний бізнес-коледж, 2023

## ЗМІСТ

### Розділ 1

#### АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ, КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ, ЦИВІЛЬНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Валентина Пупишева	
МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	10
М.В. Карчевський, В.А. Штанько, ChatGPT	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДИСКУСІЇ.....	18
Владислав Федоренко	
ШЛЯХИ І МЕХАНІЗМИ ВІДРОДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ.....	28
Irena Malinowska	
PRZEMOC W RODZINE - ASPEKTY PRAWNO-KRYMINOLOGICZNE...	32
Olga Cataraga, Piotr Petcovici, Victoria Prisacaru	
SOME ASPECTS OF THE METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE FORENSIC EXAMINATION OF DETERMINING THE LIMITATION PERIOD FOR THE EXECUTION OF DOCUMENTS.....	42
Akylbek Kabzhanov	
ILLEGAL LAW. PARADOXES OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE OF THE NATIONAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	49
Роман Кірін	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІДКРИТОСТІ МІСТ.....	55
Elżbieta Żywucka - Kozłowska	
WAR CRIMINAL'S PROFILE.....	65

Наталія Глинська	
<b>НОРМАТИВНА СТРАТЕГІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РЕЖИМУ PAPERLESS В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....</b>	<b>70</b>
Ірина Ткаченко	
<b>СТАН ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>83</b>
Renata Włodarczyk	
<b>KILKA REFLEKSJI NA TEMAT UCZESTNIKÓW ZGWAŁCENIA I KONSEKWENCJI TEGO PRZESTĘPSTWA.....</b>	<b>87</b>
Пчеліна О.В., Пчелін В.Б.	
<b>КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ АРЕШТУ МАЙНА .....</b>	<b>98</b>
Ruslan Postica, Anatolie Lasai, Mariana Botezatu	
<b>THE DISPARITY OF OCCUPATIONAL PROTECTION REGULATIONS WHEN DRAWING UP THE DOSSIER OF THE SEVERE AND FATAL ACCIDENTS AT WORK IN REPUBLIC OF MOLDOVA.....</b>	<b>107</b>
Наталія Зарудна, Олександр Кундеус	
<b>ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ БІЗНЕСУ.....</b>	<b>114</b>
Viorica Trifăuțan, Elena Gorincioi, Boris Nedbaliuc	
<b>THE ROLE OF DIATOMS IN THE EVALUATION OF THE ECOLOGICAL STATUS OF AQUATIC ECOSYSTEMS AND THE DISCOVERY OF CRIMES.....</b>	<b>119</b>
Юлія Панкеева	
<b>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....</b>	<b>131</b>
Elżbieta Ważna	
<b>UWARUNKOWANIA PRAWNE PRACY ZDALNEJ DLA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W CZASIE PANDEMII COVID-19.....</b>	<b>136</b>
Євген Чорний	
<b>СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....</b>	<b>142</b>
Marta Mordarska	
<b>PRZEMOC W RODZINIE.....</b>	<b>147</b>
І. В.Кріщак	
<b>КРИМІНОТЕОЛОГІЯ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА СПЕКТР ЇЇ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ .....</b>	<b>153</b>
Микола Мар'ян	
<b>МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>160</b>
Букін М. П.	

<b>СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ МАЙБУТНІХ НАУКОВИХ ПОШУКІВ: НЕОБХІДНІСТЬ ПІДСИЛЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЮ СКЛАДОВОЮ.....</b>	<b>169</b>
Lyubov Moshnyaga, Veronika Fedulova	
<b>FOREIGN EXPERIENCE OF CRIMINALIZATION OF CRIMES AGAINST THE CONSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY.....</b>	<b>173</b>
Ірина Сівчук	
<b>РОЗВИТОК СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>180</b>
Віктор Гончар	
<b>ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ТРАНСПОРТНО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ У РАЗІ НЕМОЖЛИВОСТІ ТЕХНІЧНОГО ОГЛЯДУ КОЛІСНОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ВЕЛИЧИНИ МАТЕРАЛЬНОГО ЗБИТКУ, ЗАВДАНОГО ВЛАСНИКУ КТЗ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....</b>	<b>183</b>
Наталія Седова	
<b>СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....</b>	<b>190</b>
Олексій Сова	
<b>ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ПІСТОЛЕТІВ ТА РЕВОЛЬВЕРІВ КАЛІБРУ 4 ММ (ФЛОБЕР) ДЛЯ САМОЗАХИСТУ.....</b>	<b>199</b>
Waldemar Cisowski	
<b>PRZEMOC KOBIEТ W KONTEKŚCIE PRAWNYM I SPOŁECZNYM.....</b>	<b>203</b>
Віталій Пахолівецький	
<b>ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНОВИЩА ЄВРЕЇВ НА ТЕРИТОРІЇ МІСТА ЄЛІСАВЕТГРАДА КІНЦЯ ХVІІІ - ХІХ СТОЛІТЬ .....</b>	<b>209</b>
Ілля Бережний	
<b>РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА.....</b>	<b>217</b>
Ірина Брагіна	
<b>ДЕРЖАВНА СЛУЖБА В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ.....</b>	<b>223</b>
Аміна Ганбарова	
<b>СІМ'Я МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА.....</b>	<b>234</b>
Аліна Гуржій	
<b>ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....</b>	<b>240</b>
Ольга Дригула	
<b>ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ».....</b>	<b>246</b>

Артем Артеменко	
<b>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....</b>	<b>254</b>
Тетяна Корчемна	
<b>ДОПИТ: ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ТА ФІКСУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ.....</b>	<b>261</b>
Альона Мелькумова	
<b>ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА ЙОГО ПРОЦЕС.....</b>	<b>267</b>
Андрій Нипка	
<b>ПРАВООУТВОРЕННЯ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ.....</b>	<b>274</b>
Вероніка Панасюк	
<b>ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКИ.....</b>	<b>283</b>
Аліна Сергійчук	
<b>ОСОБЛИВОСТІ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В АСПЕКТІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПІД ЧАС СУДОВОГО ТА ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....</b>	<b>293</b>
Ярослава Тикул	
<b>КРИМІНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВОЛІ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ</b>	<b>298</b>
Наталія Циб, Наталія Седова	
<b>СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ РИСИ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК КРАЙНЬОЇ ФОРМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ .....</b>	<b>308</b>
Володимир Пукасенко	
<b>ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ.....</b>	<b>317</b>

## РОЗДІЛ 2

### ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Юлія Бондар, Діна Швиданенко	
<b>СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....</b>	<b>331</b>
Viktoriiia Hmyria, Sergii Poliakh	
<b>DIGITALIZATION OF THE FINANCIAL MARKET AS AN INTEGRAL PART OF UKRAINIAN ECONOMIC DEVELOPMENT.....</b>	<b>337</b>
Леся Кононенко	
<b>ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ.....</b>	<b>340</b>

Maksym Bohun	
<b>SMART SPECIALIZATION AS AN INTEGRAL PART OF THE COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT.....</b>	<b>347</b>
Олена Остапенко	
<b>КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....</b>	<b>351</b>
Ольга Пугаченко, Євген Переверзєв	
<b>ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....</b>	<b>356</b>
А.В. Тарасюк, О.Є.Верін	
<b>ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МАРКЕТИНГУ.....</b>	<b>364</b>
Алла Ткаченко, Антоніна Поліщук	
<b>АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ .....</b>	<b>367</b>
Катерина Шевченко, Георгій Абашидзе	
<b>ВИЗНАЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОЄКТ» У ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛАХ.....</b>	<b>372</b>
Юлія Кваша	
<b>АНАЛІЗ ПОСЛУГ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</b>	<b>385</b>
Юрій Паливода	
<b>ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІШЕННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ОСББ.....</b>	<b>392</b>
Діана Постолюк	
<b>ВПЛИВ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>398</b>
Богдан Руденко	
<b>ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ.....</b>	<b>401</b>
Марина Свірень, Тетяна Хлистул	
<b>РИЗИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ.....</b>	<b>404</b>
Вікторія Шапран, Владислав Терещенко	
<b>ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА: СУТЬ ПОНЯТТЯ, МІСЦЕ І РОЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....</b>	<b>409</b>
Світлана Кушнерова, Вікторія Зеленська	
<b>ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОВОЄННА ВІДБУДОВА» ТА ЙОГО АНАЛОГІВ У ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛАХ.....</b>	<b>420</b>



### Розділ 3

## СУЧАСНІ МОДЕЛІ, СТРАТЕГІЇ, ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Олександр Черненко	
<b>ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА: МОЖЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ТОРГІВЛІ.....</b>	<b>430</b>
Ana-Maria Cisleanu	
<b>INFLUENCE OF DEFORESTATION ON THE FAUNA OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA.....</b>	<b>438</b>
Сергій Барановський	
<b>МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....</b>	<b>445</b>
Дар'я Білякова, Олександр Черненко	
<b>ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛУЖБИ МАРКЕТИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....</b>	<b>450</b>
Євген Мартинюк, Євген Переверзєв	
<b>СУТЬ ТА ПРИНЦИПИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ.....</b>	<b>458</b>
Олександра Додіна	
<b>УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ.....</b>	<b>464</b>
Яна Неклега, Олександр Черненко	
<b>УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИЗИКУ.....</b>	<b>469</b>
Валентин Руських	
<b>ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>474</b>

### Розділ 4

## СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИЙ АСПЕКТ

Оксана Калюжна	
<b>ВПЛИВ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУХНІ НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТІВ.....</b>	<b>482</b>
Оксана Бабич	
<b>ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>486</b>

Анастасія Терещенко	
<b>ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА ВІКОВІ КРИЗИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....</b>	<b>492</b>
Андрій Касьяненко, Оксана Бабич	
<b>ВІРУСНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ТА ПАНДЕМІЇ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА.....</b>	<b>498</b>
Анастасія Белих	
<b>МАНІПУЛЯЦІЯ ЛЮДЬМИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО.....</b>	<b>504</b>
Віолета Чабанова	
<b>ОЗДОРОВЧИЙ ВПЛИВ ПЛАВАННЯ .....</b>	<b>509</b>

## Розділ 5

### ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ірина Кузьміна	
<b>РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>513</b>
Наталя Мильніченко	
<b>ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....</b>	<b>521</b>
Олександр Ломака	
<b>МОВНА СИТУАЦІЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ НА КІРОВОГРАДЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ</b>	<b>527</b>
Олена Соменко	
<b>ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ВІД НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....</b>	<b>534</b>
Ольга Гринчук, Наталя Мильніченко	
<b>УНІФІКАЦІЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ДОКУМЕНТІВ.....</b>	<b>539</b>
Людмила Деміч, Олена Кравченко	
<b>СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК.....</b>	<b>544</b>
Ярослава Смірнова, Наталя Мильніченко	
<b>ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ.....</b>	<b>548</b>

Вікторія Ісупова, Олена Соменко	552
<b>ФАКТЧЕКІНГ СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....</b>	
Карина Стаднікова, Наталя Мильніченко	
<b>ЕКСПЕРТИЗА ЦІННОСТІ ДОКУМЕНТІВ В ДІЛОВОДСТВІ.....</b>	558
Ангеліна Калич, Олена Кравченко	
<b>ОСОБЛИВОСТІ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....</b>	563
Марина Нельга, Олена Кравченко	
<b>КОНЦЕПЦІЯ ГАЗЕТНОГО ВИДАННЯ ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ В ОНЛАЙН-ВЕРСІЇ ГАЗЕТИ.....</b>	568
Діана Підгаєцька, Олена Кравченко	
<b>ФУНКЦІОНУВАННЯ АНАЛІТИЧНИХ ЖАНРІВ У СУЧАСНІЙ ПРЕСІ.....</b>	572
Марія Асріян, Олена Кравченко	
<b>КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....</b>	578

УДК 33

## ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

**Леся Кононенко**

кандидат економічних наук, доцент  
доцент кафедри економіки та фінансів,  
Херсонський державний аграрно-  
економічний університет

*У статті досліджено еволюцію категорії «тіньова економіка». Доведено, що тіньова економіка, як багатфакторна соціально-економічна структура, притаманна усім державам світу. Зазначено, що необхідність прийняття заходів щодо детінізації економіки обумовлено потребами соціально-економічної безпеки держави.*

**Ключові слова:** легальні доходи, нелегальні доходи, податки, податкова система, державний бюджет, неформальна зайнятість

Зростання тіньового сектору в економіці держави становить соціально-економічну загрозу для країни. Це пов'язано з тим, що тіньові процеси торкаються усіх стадій виробництва і перерозподілу ресурсів, що призводить до приховування податкових надходжень. У свою чергу, саме податки є основним джерелом доходів бюджету, які спрямовуються на підтримку вразливих прошарків населення, на забезпечення обороноздатності тощо. Тобто, саме податкові надходження забезпечують соціально-економічну безпеку держави, а втрати, що завдаються бюджетно-податковій системі функціонуванням тіньової економіки, створюють їй серйозну загрозу.

Виникнення та розвиток тіньової економіки нерозривно пов'язаний із еволюцією суспільства. Перші спогади про тіньові економічні відносини відносяться ще до нашої ери. З появою перших грошей виникають і перші фальшивомонетники. Виникнення податкової системи обумовлює зародження і розвиток механізму ухиляння від сплати податків; процес збору податків – привласнення коштів особами, які займалися цим збором. Поява монополій на виробництво окремих видів товарів (надання послуг) обумовлює появу контрабандистів тощо. Як зазначає Хом'як К.А., ще у Стародавньому Єгипті (близько 2800 – близько 2250 рр. до н. е.) при справлянні податків з населення спеціальними намісниками частина податків привласнювалась [7].

Термін «тіньова економіка» в економічних колах широко почав використовуватися наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття. У цей час вчені-економісти при вивченні економічних особливостей країн, що розвиваються, звернули увагу на той факт, що вплив тіньової економіки на дохідну частину

державного бюджету настільки значущий, що може становити економічну загрозу для країни. Так, англійський соціолог Hart K. при дослідженні питань щодо подолання бідності у країнах Латинської Америки у середині 60-х рр. XX ст., зазначив існування в цій країні «неформальної зайнятості» [11]. У ході дослідження ним було встановлено що більшість нижчих прошарків суспільства зайняті саме у тіньовому «неформальному» секторі. За визначенням Hart K. «різниця між формальними та неформальними можливостями доходу ґрунтується на різниці між роботою за зарплату та само зайнятістю» [11]. Вчений класифікував доходи громадян у три групи:

1. формальні – заробітна плата та трансферти (пенсії, допомоги з безробіття);
2. законні неформальні – це доходи від неофіційної зайнятості;
3. незаконні неформальні доходи (крадіжки, проституція, корупція, продаж наркотиків та ін.).

До одних з перших наукових праць у яких досліджувалися питання тіньових економічних процесів відносять статтю американського економіста Р.М. Guttman «The Subterranean Economy» (1977 р.) та Н. De Soto «The other path: the invisible revolution in the Third World» (1990 р.).

У своїх дослідженнях Н. De Soto розглядає тіньову економіку як прояв загальноформаційних закономірностей, які знаходять своє відображення у «народних» формах капіталістичного підприємництва. Причиною цього прояву є суперечності між «витратами на виконання закону» і «витратами позалегалності». Як правило, «витрати позалегалності» набагато менші, що і обумовлює привабливість тіньової економічної діяльності: «готовність ... діяти поза законом значною мірою є результатом раціональної оцінки витрат законослухняності» [8].

Дослідження Р.М. Guttman дозволили зробити висновки що масштаби тіньової економіки США на той період набули катастрофічних масштабів для економіки країни (біля 10% ВВП) [10]. Feige Edgard L. приблизно у цей же період оцінив масштаби тіньової економіки розвинених країн на рівні 1/3 ВВП [9].

Ретроспективний аналіз тіньової економіки дозволяє зробити висновок, що повністю ліквідувати тіньові економічні відносини людству не вдалося, і можливість їх ліквідації у майбутньому вкрай низька. Проте, уряди країн прагнуть зменшити їх масштаби [3].

Сьогодні в Україні існування тіньової економіки також здебільшого пов'язано із приховування доходів, у тому числі і доходів населення.

За юридичним характером доходи поділяються на легальні та нелегальні [4]. Легальні мають юридично виправдану форму. Нелегальні – пов'язані із загальним поняттям «неформальна «тіньова» економіка». За визначенням американського економіста Блейдса, до тіньових доходів входять:

- виробництво цілком легальної продукції, яке проте приховується від влади у зв'язку з небажанням сплачувати податки;
- виробництво заборонених товарів та надання заборонених послуг;
- приховані доходи в натуральній формі.

Сучасні українські вчені поділяють тіньову економіку на три великих блоки:

- неофіційна економіка – охоплює всі не декларовані легально дозволені види економічної діяльності зареєстрованих і незареєстрованих економічних суб'єктів, що приховуються, або просто не обліковуються державою;
- кримінальна діяльність (підпільна економіка) включає виробництво заборонених законом товарів та надання заборонених законом послуг;
- фіктивна діяльність – всі заборонені законом види діяльності, не пов'язані з виробництвом товарів і наданням послуг, що призводять тільки до перерозподілу фінансових і матеріальних активів через фінансові махінації, фіктивні договори тощо, або «економіка» приписок, спекулятивних угод, хабарництва, шахрайства – усе, що пов'язано з незаконним отриманням та передачею грошей. Така діяльність не змінює загальної величини ВВП, бо не створює додаткову вартість, але може суттєво змінити внутрішню структуру перерозподілу доходів.

У цілому тіньові доходи можна поділити на:

- доходи від не приховуваної від державних органів економічної діяльності, які з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин не враховані, не контрольовані та не оподатковувані державою;
- доходи від легальної економічної діяльності в процесі якої відбувається повне або часткове ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів, а також порушення її державної регламентації;
- доходи, отримані від економічної діяльності, яка незаконна та навмисно прихована;
- доходи, отримані шляхом скоєння чи сприяння скоєнню злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність [2].

Сьогодні в Україні у більшості випадків суб'єкти економічної діяльності утворюють конгломерат легальних і тіньових процесів, що пов'язано з тим, що основною причиною існування тіньової економіки є прагнення отримати прибуток. У випадку створення конгломерату легальної і тіньової діяльності суб'єкти господарювання зменшують своє податкове навантаження. Так, різниця між прибутком від офіційної та тіньової економік буде меншим на величину податку на прибуток та податків на фонд оплати праці і на величину утримань із заробітної плати. Крім того, витрати на здійснення нелегальної діяльності суб'єкт господарювання також має можливість відносити на легальну частину підприємства, що також призведе до зменшення доходів до бюджету.

Основні економічні переваги тіньової діяльності суб'єктів господарювання перед офіційною, які полягають у:

1. Можливий тіньовий надбавці ( $\Delta C_m$ );

2. Менших матеріальних та інших витратах, тобто за рахунок:

$$\Delta MZ = MZ_{of} - MZ_T \quad (1)$$

де:

$\Delta MZ$  – різниця між офіційними і тіншовими матеріальними та іншими витратами;

$MZ_{of}$  – матеріальні і інші витрати, що пов'язані із офіційною діяльністю.

$MZ_T$  – тіншові матеріальні й інші витрати, необхідні для реалізації й випуску тіншової продукції.

Нерівність  $MZ_{of} > MZ_m$  відбувається за рахунок:

- несплати непрямих податків при закупівлі сировини, комплектуючих і технологічного обладнання;
- використання краденої, контрабандної та списаної сировини й матеріалів;
- використання приміщень, що належать суб'єктам офіційної економіки, перш за все, державних, технологічного обладнання, енергоносіїв тощо, отриманих за заниженими цінами чи безкоштовно;
- відсутності витрат на дотримання санітарних, екологічних та інших офіційних норм при організації виробничого процесу тощо.

3. Менших витрат на оплату праці нанятих робітників, тобто за рахунок:

$$\Delta \Phi OP = \Phi OP_{of} - \Phi OP_m \quad (2)$$

де:

$\Phi OP_m$  – тіншові витрати на оплату праці залучених робітників;

$\Phi OP_{of}$  – офіційні витрати на оплату праці, віднесені на собівартість виробленого товару та надання послуг.

Нерівність  $\Phi OP_{of} > \Phi OP_m$  за рахунок:

- несплати податків на фонд заробітної плати та прибуткового податку з громадян;
- ігнорування офіційних вимог до організації та оплати праці, соціального захисту тощо.

Таблицею 1 наведено алгоритм формування прибутку у тіншовій і офіційній економіках.

Таблиця 1 – Алгоритм формування прибутку у тіншовій і офіційній економіках

ОФІЦІЙНА	ТІНЬОВА
<p><b>ВИТРАТИ:</b>  <math>B_{of} = MZ_{of} + \Phi OP_{of} + PD_c</math>                      де <math>B_{of}</math> – витрати офіційні; <math>MZ_{of}</math> – офіційно відображені в бухгалтерський звітності матеріальні та інші витрати виробника, необхідні для випуску товарів та надання послуг; <math>\Phi OP_{of}</math> – офіційні витрати на оплату праці, віднесені на собівартість виробленого товару та надання послуг; <math>PD_c</math> – сумарний</p>	<p><b>ВИТРАТИ:</b>  <math>B_T = MZ_T + \Phi OP_T + Z_n</math>                      де <math>B_T</math> – витрати тіншові; <math>MZ_T</math> – тіншові матеріальні й інші витрати, необхідні для реалізації й випуску тіншової продукції. <math>\Phi OP_T</math> – тіншові витрати на оплату праці залучених робітників. <math>Z_n</math> – витрати приховування, тобто, ті що необхідні для приховування, організації й захисту</p>

<p>податок, сукупність податків, обов'язкових платежів і відрахувань, які необхідно сплатити виробнику в межах офіційної економіки при випуску товару та наданні послуг, отриманні прибутку, виплаті ФОП<sub>оф</sub> тощо.</p>	<p>тіньової економічної діяльності, а також інші витрати, характерні виключно для тіньових економічних відносин (витрати на проведення тіньових фінансових операцій, плата рекету і т.д.)</p>
<p><b>ЦІНА ТОВАРУ:</b>  <math>\Pi_{оф} = \Pi_p</math>                  де <math>\Pi_{оф}</math>- ціна офіційна і <math>\Pi_p</math>- реальна.</p>	<p><b>ЦІНА ТОВАРУ:</b>  <math>\Pi_t = \Pi_p + \Delta\Pi_t</math>,                  де <math>\Pi_t</math> -ціна тіньова; <math>\Delta\Pi_t</math> - тіньова надбавка до ціни.                  Тіньова надбавка виникає внаслідок:                  - неекономічного силового примусу покупця до купівлі даного товару чи внаслідок монопольного становища продавця на ринку (<math>+\Delta\Pi_t</math>);                  - конкурентної боротьби на ринку між офіційними і тіньовими продавцями аналогічних товарів (послуг)(<math>\pm\Delta\Pi_t</math>);                  - необхідність прискореної реалізації товару (послуг), що пов'язана з проблемою безпеки (<math>-\Delta\Pi_t</math>);                  - неекономічного примусу іншого суб'єкта тіньової економіки (споживача товару, посередника, оптового покупця тощо)(<math>-\Delta\Pi_t</math>)</p>
<p><b>ПРИБУТОК:</b>  <math>\Pi_{оф} = \Pi_p - MЗ_{оф} - \Phi O\Pi_{оф} - ПД_c</math></p>	<p><b>ПРИБУТОК:</b>  <math>\Pi_m = \Pi_p \pm \Delta\Pi_m - MЗ_m - \Phi O\Pi_m - Z_n</math></p>

Отже, економічну привабливість тіньової економіки можна відобразити співвідношенням:

$$\Pi_m - \Pi_{оф} = \pm\Delta\Pi_m + \Delta MЗ_m + \Delta\Phi O\Pi_m - \Delta Z_n = \Delta\Pi \quad (3)$$

де:

$\Pi_m > \Pi_{оф}$  - ситуація, що склалася в економіці України;

$\Pi_m = \Pi_{оф}$  - теоретична ситуація, коли прибутки від офіційного й тіньового сектору економіки зрівнюються;

$\Pi_m < \Pi_{оф}$  - ситуація, яка буде зникненню (зменшенню) тіньової економіки.

Розглядаючи тіньову економіку, не можна не відмітити, що деякі види діяльності, які є повністю легальними в одній країні, в іншій належать до заборонених, а, отже, й нелегальних. Аналогічні випадки можуть мати місце й на території однієї країни: доходи можуть приймати легальний і нелегальний характер залежно від змін, що відбуваються у юридичному законодавстві.

В Україні є доцільним використання досвіду скандинавських країн, де взагалі не використовується термін «тіньова економіка». У цих країнах частіше застосовується поняття «економічна злочинність».



Відомий шведський вчений Бу Свенсон, який спеціалізується на дослідженнях у цій сфері, дає таке визначення економічного злочину: «це злочин, безпосереднім мотивом якого є економічна вигода, при цьому злочин повинен мати пролонгований характер, тобто здійснюватися систематично і в рамках систематичної діяльності, яка сама по собі не тягне кримінальної відповідальності, але в певних випадках складає основу кримінальних дій» [5].

Проблеми детінізації економіки України можна вирішити шляхом реалізації державного комплексу заходів, а саме: створення умов для легалізації зайнятості; скорочення рівня монополізації виробництва та розвиток конкурентного середовища; зростання ефективності державного контролю за підприємницькою діяльністю шляхом застосування економічних механізмів майнової відповідальності та банкрутства; посилення захисту майнових прав держави; стимулюванням безготівкового грошового обігу; заборонні заходи щодо безконтрольного подання та залучення кредитних ресурсів, відчуження власності та прийняття на себе зобов'язань неплатоспроможними підприємствами і громадянами; децентралізувати, зміцнити судову систему і правоохоронні органи, закріпивши за відповідними інститутами частину податкових доходів; перетворити захист прав акціонерів, інвесторів і кредиторів на державний пріоритет тощо.

Тіньова економіка, як багатофакторна соціально-економічна структура, притаманна усім державам світу. Необхідність прийняття заходів щодо детінізації економіки обумовлені насамперед тим, що вона загрожує соціально-економічній безпеці держави. Крім того, що тіньова діяльність позбавляє бюджет надходжень, до негативних наслідків тіньової економіки можна віднести погіршення морального клімату суспільства.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Блейдс Д. Теневая экономика и национальные счета. Экономический обзор стран ОЭСР. Публикация ОЭСР, 1982. 123 с.
2. Кісіль М.І., Саловська Л.В. Регулювання доходів сільського населення : монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 222 с.
3. Коркоц О.М. Практичні аспекти зменшення тіньового сектору економіки України. *Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць*. 2014. Вип. 264. Т. 1. С. 263-267.
4. Саловська Л.В. Регулювання рівня доходів сільського населення: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01. Ін-т аграр. економіки УААН. К., 2003. 21 с.  
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?Z21ID=...92.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=...92.$) (дата звернення: 28.03.2023)
5. Свенсон Бу. Економічна злочинність: Пер. з шведської. К., 1987. 160 с.
6. Угода СОТ про сільське господарство від 15.04.1994 р. № 981\_005 URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981\\_005#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_005#Text) (дата звернення: 23.03.2023).

7. Хом'як К.А. Генеза тіньових економічних відносин. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2015. № 819. С. 442-448
8. De Soto H. *The other path: the invisible revolution in the Third World*. New York: Harper & Row, 1990. 271 p.
9. Feige Edgard L. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach. *World Development*. 1990. № 7. P. 990.
10. Guttman M. The Subterranean Economy. *Financial Analysts Journal*. 1977. Vol. 33, № 6. P. 26-34.
11. Hart K. Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana. *Journal of Modern African Studies*. 1973. Vol. 11. P. 61-90.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА  
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**  
Збірник наукових статей

*Матеріали подано в авторській редакції.  
За зміст матеріалів відповідальність несуть автори*

*Адреса редакції: м. Кропивницький, вул. Андрія Матвієнка, 1А  
Відповідальний редактор О.В. Кравченко  
E-mail: olenakravchenko2017@gmail.com*